

Grażyna Gulińska
Kielce

BIBLIOTEKI SZKOLNE W WOJEWÓDZTWIE KIELECKIM
W LATACH 1944-1956
W ŚWIETLE POLITYKI KULTURALNEJ PAŃSTWA

W polityce kulturalnej państwa, zarówno w przeszłości, jak i obecnie niebagatelną rolę odgrywała i nadal odgrywa książka i instytucje z nią związane. Również w okresie stalinizmu, który w Polsce przypadł na lata 1944-1956, rola książki, a szerzej rozwój oświaty i kultury, zapewniający dostęp do słowa drukowanego, były istotnymi elementami realizowanej wówczas polityki społeczno-gospodarczej. Jej celem – obok upaństwowienia głównych gałęzi przemysłu – była budowa nowego, socjalistycznego społeczeństwa. Książka i biblioteki, a wśród nich zwłaszcza biblioteki szkolne, którym w tym miejscu poświęcono szczególną uwagę, w zamyśle ówczesnych władz politycznych miały być przede wszystkim instrumentem szerzenia nowej ideologii marksistowskiej. Odradzające się po latach wojny i okupacji państwo polskie, opierając się na powyższej ideologii, budowało nowe struktury władzy, którymi były rady narodowe różnych szczebli. Działania takie podjęto również w 1944 roku na terenie częściowo oswojonego wtedy od okupanta województwa kieleckiego.

Już 9 września 1944 roku, wraz z powołaniem tymczasowego Biura Kieleckiej WRN z siedzibą w Rytwianach¹, jedną z nowo utworzonych komórek administracyjnych był Dział Oświatowo-Kulturalny. Do jego zadań należał nadzór nad szkolnictwem powszechnym, średnim i wyższym, jak również opieka nad zbiorami i muzeami². Naczelnikiem tego działu początkowo został Stefan Wojciechowski³. W 1945 roku, kiedy Prezydium WRN przeniesiono do Kielc, sprawami kultury i sztuki zajął się Józef Ozga-Michalski, a szkolnictwem kierował Stanisław Podrygallo⁴.

W województwie kieleckim zwłaszcza oświata i szkolnictwo, znajdujące się w bardzo trudnych warunkach, wymagały podjęcia zdecydowanych działań. W związku

¹ Archiwum Państwowe Kielce (dalej: APK), Wojewódzka Rada Narodowa (dalej: WRN) w Kielcach, sygn. 1, k. 1.

² APK, WRN w Kielcach, sygn. 1, k. 2.

³ Tamże, sygn. 1, k. 5.

⁴ Tamże, sygn. 1, k. 16-22.

z tym 8 lutego 1945 roku Wojewódzka Rada Narodowa w Kielcach w okólniku nr 2 zwróciła się do wszystkich powiatowych i miejskich rad narodowych miast wydzielonych położonych na terenie województwa z apelem o pomoc władzom szkolnym w celu „postawienia szkolnictwa na odpowiednim poziomie”⁵. W omawianym województwie, podobnie jak w całym kraju, brakowało przede wszystkim budynków szkolnych nadających się do prowadzenia zajęć lekcyjnych⁶. Przeznaczone na budowę i remonty szkół, a pochodzące z Kasy Miejskiej, środki finansowe, były niewystarczające. Przykładowo, w 1945 roku na remont szkół tylko w Kielcach wydano 1 200 000 zł⁷, stąd też 21 grudnia na posiedzeniu MRN uchwalono statut o poborze od osób fizycznych i prawnych daniny szkolnej na rzecz Gminy m. Kielc⁸, która obowiązywała obywateli także w roku szkolnym 1946/47⁹.

Jak wynikało ze sprawozdania Kuratora Okręgu Szkolnego, przedstawionego w dniach 9-11 maja 1946 roku na posiedzeniu WRN w Kielcach, sytuacja szkolnictwa wymagała – co już wyżej zasygnalizowano – zdecydowanej poprawy¹⁰. Na zaopatrzenie szkół w pomoce naukowe w roku szkolnym 1945/46 wydatkowano 12 mln zł, taką samą kwotę przeznaczono wówczas na remonty szkół¹¹.

W omawianym okresie na terenie województwa było ogółem 1717 szkół powszechnych dysponujących 550 bibliotekami, 75 średnich ogólnokształcących posiadających 37 placówek bibliotecznych oraz 91 zawodowych, w których uruchomiono 41 bibliotek¹². Z przytoczonych danych wynika, iż w 1946 roku tylko w jednej trzeciej wszystkich czynnych szkół powszechnych funkcjonowały biblioteki, natomiast w odniesieniu do szkolnictwa średniego ogólnokształcącego oraz zawodowego liczba ta oscylowała wokół 50%, a zatem większość szkół nie posiadała bibliotek. W szkolnictwie powszechnym sytuacja ta dotyczyła dwóch trzecich wszystkich tego typu placówek. Ponadto szkoły, w których istniały biblioteki, w 1946 roku posiadały niewielkie zbiory książek, ponieważ przedwojenne zasoby biblioteczne zostały prawie całkowicie zniszczone przez okupanta hitlerowskiego. Szczegółowych informacji w tym zakresie dostarczają chociażby sprawozdania kierowników szkół powszechnych dotyczące stanu bibliotek uczniowskich w powiecie kieleckim w 1945 i dla porównania w 1949 roku¹³. W 1945 i 1946 roku zbiory te trudno było nazwać bibliotekami, liczyły bowiem najczęściej od 10 do 50 tomów, niektóre z nich założono dopiero w 1948 roku,

⁵ Tamże, sygn. 66, k. 2.

⁶ Na inne braki w stanie szkolnictwa powszechnego w Kielcach wskazują materiały archiwalne – Zob. APK, Akta m. Kielc, sygn. 2694, k. 1-13.

⁷ APK, WRN w Kielcach, sygn. 87, k. 67.

⁸ Tamże, sygn. 87, k. 66.

⁹ APK, Akta m. Kielc, sygn. 2671, k. 37.

¹⁰ APK, WRN w Kielcach, sygn. 4, k. 92-93.

¹¹ Tamże, sygn. 4, k. 93.

¹² Dane o liczbie szkół dotyczą stanu z maja 1946 r. Zob. APK, WRN w Kielcach, sygn. 4, k. 92-93, natomiast liczbę bibliotek szkolnych zarejestrowano we wrześniu 1946 r. Zob. APK, Kuratorium Okręgu Szkolnego (dalej KOS) w Kielcach 1945-50, sygn. 207, k. 21.

¹³ APK, Inspektorat Szkolny Kielecki 1945-50, sygn. 147, k. 1-94.

a ich wielkość w 1949 roku wzrosła do 100 czy 200 woluminów, a jedynie w kilku przypadkach do 300 (biblioteki szkół powszechnych w Bolminie, Bodzentynie, Niewachłowie), 400 (biblioteka szkolna w Bilczy) lub 500 tomów (biblioteka szkolna w Chęcinach).

Zniszczenia księgozbiorów różnych typów bibliotek w Polsce szacuje się na około 70% stanu przedwojennego, w bibliotekach szkolnych straty te określono na 84%¹⁴. Równie duże straty biblioteczne zanotowano na terenie województwa kieleckiego. Zniszczenia w bibliotekach publicznych szkół powszechnych oszacowano na 85% w stosunku do stanu przedwojennego¹⁵. Jednak, jak wykazały prowadzone w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku badania naukowe, liczba ta jest większa, ponieważ powyższe dane szacunkowe, zebrane w latach 1945-1947 na zlecenie Ministerstwa Oświaty, nie rejestrowały ani całości strat, ani nawet ich reprezentatywnej części¹⁶. Do takiego stwierdzenia upoważnia ponadto fakt, że np. w Kielcach w sześciu spośród dziesięciu szkół powszechnych straty w księgozbiorach oszacowano na 100% (były to biblioteki w szkołach nr 1, 2, 3, 4, 7, 10), w trzech szkołach wyniosły one od 95 do 98% (szkoły nr 5, 8, 9), jedynie w Publicznej Szkole Powszechnej Nr 6 zanotowano 35% zniszczeń¹⁷. Z kolei w województwie kieleckim w 1939 roku 238 bibliotek szkolnych posiadało księgozbiory liczące 193 696 woluminów, zniszczeniu uległo 173 696 jednostek¹⁸, a zatem straty w tym zakresie wyniosły 89,6%¹⁹.

Przytoczone wyżej dane są niewątpliwie argumentem popierającym tezę o znacznie większych rzeczywistych rozmiarach strat bibliotecznych w Kielcach i w województwie kieleckim niż te, które zarejestrowano w Polsce w latach 1945-1947. W tej sytuacji zainteresowanie władz państwowych kondycją bibliotekarstwa szkolnego i włączenie tych placówek – zgodnie z „Dekretem o bibliotekach” z kwietnia 1946 roku – do ogólnokrajowej sieci bibliotecznej, gwarantowało ich dalsze istnienie i funkcjonowanie. Wcześniej jednak, bo w styczniu tegoż roku, Ministerstwo Oświaty wydało „Okólnik w sprawie bibliotek szkolnych” stwierdzający, iż placówki te zajmują ważne miejsce w całokształcie zagadnień dydaktyczno-wychowawczych na terenie szkoły²⁰. Nadzór nad nimi w skali ogólnokrajowej pełnił Wydział Bibliotek Szkolnych istniejący w strukturze Naczelnej Dyrekcji Bibliotek. W terenie kontrolę nad omawianymi jednostkami powierzono specjalnym wizytatorom ku-

¹⁴ *Straty bibliotek polskich w czasie II wojny światowej*, oprac. B. Bieńkowska, Warszawa 1994, s. 42.

¹⁵ *Straty bibliotek w czasie II wojny światowej w granicach Polski z 1945 roku. Wstępny raport o stanie wiedzy*, Warszawa 1994, s. 408, tabl. 33.

¹⁶ *Straty bibliotek polskich...*, s. 42

¹⁷ *Straty bibliotek w czasie...*, s. 202, tabl. 1. Wśród cytowanych w tym wykazie bibliotek najprawdopodobniej omyłkowo znalazła się biblioteka nieistniejącej w Kielcach Szkoły Powszechnej Nr 46. Natomiast szczegółowe informacje o stratach m.in. bibliotek szkolnych Kielc zawierają źródła archiwalne: APK, Akta m. Kielc, sygn. 2700 a), k. 24-36.

¹⁸ *Straty bibliotek polskich...*, s. 92, tabl. 10.

¹⁹ Obliczenia własne na podstawie danych zawartych w pracy *Straty bibliotek polskich...*

²⁰ Okólnik Nr 7 Ministra Oświaty z dn. 19 stycznia 1946 r. w sprawie bibliotek szkolnych. Dz. Urz. Min. Ośw. nr 1 poz. 20.

ratoriów okręgów szkolnych, z którymi mieli współpracować wizytatorzy wszystkich typów szkół. Natomiast podstawy prawne i organizacyjne bibliotek regulowało wydane w 1947 roku przez ministra oświaty „Zarządzenie w sprawie organizacji i prowadzenia bibliotek szkół powszechnych”²¹. Wprowadzone również w tym roku wynagrodzenie za opiekę nad biblioteką szkolną było kolejnym ważnym działaniem podjętym nie tylko na rzecz odbudowy, ale i stabilizacji szkolnych placówek bibliotecznych²².

Jak wynika z analizy materiałów archiwalnych dotyczących Kielc i powiatu kieleckiego, liczba czynnych szkół podstawowych w latach 1945-1949 zwiększyła się ze 138 do 172, w tym w powiecie ze 123 do 156. Zgromadzone w tym okresie szkolne księgozbiory potrojiły swoją wielkość z 10 954 do 31 719 woluminów²³.

Poprawa warunków lokalowych szkolnictwa podstawowego i średniego oraz powiększanie szkolnych księgozbiorów w pierwszym powojennym pięcioleciu świadczyło o pozytywnym kierunku dokonujących się zmian. Jednak w analizowanym okresie miały też miejsce negatywne posunięcia władz państwowych w sferze oświatowo-kulturalnej. Odbywające się wówczas selekcje zbiorów bibliotecznych, zarówno w publicznych, pedagogicznych, jak i szkolnych placówkach bibliotecznych, którym autorka poświęciła niektóre ze swoich wcześniejszych opracowań²⁴, były wyrazem kontroli ówczesnych władz nie tylko nad bibliotekami, ale również nad czytelnikami. Ingerowanie w lekturę odbiorców książek i narzucanie im kanonu odpowiednio dobranych tytułów, tj. takich, z których wyeliminowano dzieła o treści „wrogiej ustrojowi ludowemu”, pozbawiało czytelników podmiotowości i sprzyjało kształtowaniu przez ówczesny aparat władzy ich gustów i zainteresowań w sposób odgórny. Zjawisko to z mniejszym lub większym natężeniem występowało również w drugim powojennym pięcioleciu.

Kolejnym przykładem instrumentalnego traktowania książki przez władze państwowe były obchody „Święta Prasy” organizowane przez Centralny Komitet Obywatelski przy współpracy z komitetami wojewódzkimi, powiatowymi i gminnymi, jak również całego aparatu szkolnictwa²⁵. W 1946 i 1947 roku odbywały się one pod

²¹ Zarządzenie Ministra Oświaty z dn. 20 sierpnia 1947 r. w sprawie organizacji i prowadzenia bibliotek szkół powszechnych. Dz. Urz. Min. Ośw. nr 9 poz. 227.

²² Okólnik Nr 34 Ministra Oświaty z dn. 6 września 1947 r. w sprawie wynagradzania kierowników i nauczycieli publicznych szkół powszechnych (szkół ćwiczeń i szkół specjalnych) za czynności dodatkowe. Dz. Urz. Min. Ośw. nr 10 poz. 255.

²³ APK, Inspektorat Szkolny w Kielcach 1945-50, sygn. 12, k. 7.

²⁴ Por. G. Gulińska, *Biblioteki publiczne, szkolne i pedagogiczne w Kielcach w latach 1945-1975*, Kielce 1992 (zwłaszcza rozdziały I i II); tejsze, *Ideologiczne selekcje księgozbiorów w Polsce w latach 1944-1956 ze szczególnym uwzględnieniem bibliotek szkolnych Kielc*, „Kieleckie Studia Bibliologiczne” 2001, t. 6, s. 49-59.

²⁵ W skład Centralnego Komitetu Obywatelskiego wchodził przedstawiciel Prezydium Rady Książki, Centralnego Komitetu Związków Zawodowych, ZNP, Związku Bibliotekarzy i Archiwistów Polskich, TUR, Ludowego Instytutu Oświaty i Kultury, ZMW RP „Wici”, Organizacja Młodzieży TUR, ZWM, ZHP, TUL. APK, Starostwo Powiatowe Kieleckie, sygn. 97, k. 32.

hasłem odbudowy książki polskiej i bibliotek publicznych²⁶. W odezwie dotyczącej obchodów tego święta czytamy m.in.:

Rządy demokratycznej Polski zrobiły dla sprawy oświaty poważny krok naprzód. W celu zapewnienia każdemu obywatelowi dobrej książki w drodze szeroko rozbudowanej sieci bibliotecznej został wydany Dekret o bibliotekach. Dzięki wysiłkom władz oświatowych i samorządu terytorialnego zwiększa się stopniowo liczba bibliotek i książek²⁷.

W jej końcowym fragmencie zwrócono się do społeczeństwa z prośbą o datki na odbudowę bibliotek. O ile wątpliwości nie budzą osiągnięcia władz oświatowych w zakresie budowy ogólnokrajowej sieci bibliotecznej²⁸ – możliwe dzięki wdrożeniu w życie postanowień „Dekretu o bibliotekach” z 17 kwietnia 1946 roku²⁹ – o tyle refleksję wywołuje użyte w cytowanej odezwie sformułowanie „zapewnienia każdemu obywatelowi dobrej książki”, a zwłaszcza realizacja tego zadania.

Począwszy od 1945 roku z bibliotek szkolnych wszelkich stopni i typów usuwano dzieła szkodliwe politycznie, czy też – jak je określano w ukazujących się wówczas „Wykazach książek podlegających niezwłocznie usunięciu” – bezwartościowe. Pod pojęciem „dobrej książki” nie mieściły się wówczas publikacje autorów reprezentujących poglądy inne od ideologii marksistowskiej, czyli np. sympatyzujących z obozem piłsudczykowski, endeckim, dzieła antybolszewickie czy antysemitki. Zwalczano nadto wydawnictwa dotyczące historii Polski, zwłaszcza przedstawiające jej zrywy niepodległościowe, jak np. powstanie listopadowe czy styczniowe, czy też publikacje o tematyce religijnej³⁰.

Na terenie województwa kieleckiego selekcji podlegały zwłaszcza zbiory bibliotek szkolnych. Skąpe materiały archiwalne dotyczące powyższego zjawiska nie pozwalają na bardziej szczegółowe przedstawienie tej kwestii. Wiadomo natomiast, że wysyłane do bibliotek przez Kuratorium Okręgu Szkolnego w Kielcach na polecenie Ministerstwa Oświaty poufne „Wykazy książek”, które należało natychmiast usunąć, a których adresatem były Dyrekcje szkół powszechnych i średnich, państwowych, prywatnych, zawodowych, jak również zakładów kształcenia nauczycieli, obejmowały swoim zasięgiem cały kraj, w tym i obszar województwa kieleckiego³¹.

²⁶ APK, Starostwo Powiatowe Kieleckie, sygn. 97, k. 32-35.

²⁷ Tamże, sygn. 97, k. 1.

²⁸ W skład tej sieci wchodziły biblioteki publiczne, szkolne i naukowe. W województwie kieleckim organizację sieci bibliotek publicznych zakończono w grudniu 1947 r. C. K[ozioł], *Głosy o akcji bibliotecznej w województwie kieleckim*, „Bibliotekarz” 1948, nr 1-2, s. 14-16.

²⁹ *Półwiecze Dekretu o bibliotekach i opiece nad zbiorami bibliotecznymi. Refleksje i opinie bibliotekarzy. Materiały ze spotkania „okrągłego stołu”*, Warszawa, 17 kwietnia 1996 r., Warszawa 1996.

³⁰ Szczegółowo problem selekcji w bibliotekach szkolnych na przykładzie Kielc przedstawiłam w artykule: G. Gulińska, *Ideologiczne selekcje...*, s. 53-58.

³¹ APK, Inspektorat Szkolny w Kielcach 1945-50, sygn. 2, k. 69-70, 98-99. Wykazy te wysyłano do szkół kolejno w październiku i grudniu 1945 roku.

Księgozbiory szkolne, gromadzone począwszy od 1946 roku na zasadzie tzw. zakupu centralnego³², a od 1947 roku także przez Komisje Kwalifikujące Książki do Zakupu, m.in. do bibliotek szkolnych³³, to kolejne przykłady działań władz zwierzchnich ograniczających swobodę bibliotekarza przy podejmowaniu decyzji o zakupie książek. Wyeliminowanie z tego zakupu m.in. publikacji przedstawiających prawdę historyczną prowadziło do wielu wypaczeń w różnych dziedzinach życia społecznego, w tym w sferze kształcenia i wychowania młodego pokolenia.

Proces integracji bibliotekarstwa polskiego – powszechnego, szkolnego i naukowego, możliwy dzięki realizacji postanowień „Dekretu” z 1946 roku, na początku lat pięćdziesiątych XX wieku został zaprzepaszczony. Minister oświaty nadzorujący w pierwszych powojennych latach ogólnokrajową sieć biblioteczną w 1951 roku został zastąpiony ministrem kultury i sztuki. Nasilenie indoktrynacji politycznej w latach 1950-1955 w sferze zarządzania bibliotekarstwem odczuwalne było już wcześniej, bo w 1949 roku. Z funkcji kierowniczych zwolniono wówczas m.in. Józefa Grycza (w latach 1946-49 kierował Naczelną Dyrekcją Bibliotek w Ministerstwie Oświaty)³⁴, Józefa Janiczka (był m.in. naczelnikiem Wydziału Bibliotek Powszechnych i Szkolnych NDB w Ministerstwie Oświaty)³⁵ i innych, zlikwidowano Państwowy Instytut Książki w Łodzi, będący wówczas jedynym w kraju zakładem naukowo-badawczym w dziedzinie bibliotekarstwa, bibliografii, czytelnictwa i dziedzin pokrewnych.

Odbudowywane z trudem biblioteki szkolne, którym w latach 1945-1949 zapewniono podstawy organizacyjno-prawne, lokalowe, finansowe, stanęły przed kolejnym zadaniem, a mianowicie wzmożenia procesu czytelnictwa. W tym właśnie celu w lutym 1949 roku KOS w Kielcach wydał „Okólnik”, w którym podkreślał znaczenie czytelnictwa w życiu narodu, wzywając do jego upowszechnienia³⁶. W procesie tym szczególną rolę wyznaczono szkole i bibliotece szkolnej, jak również poruszono problem istniejących i kompletowanych księgozbiorów:

Księgozbiory stare winny być przejrane i oczyszczone z książek nie nadających się do biblioteki szkolnej (zniszczone, niezgodne z duchem demokracji ludowej itp.). Wycofane książki z biblioteki należy zdeponować w jednym miejscu i zapisać w „Książce ubytków”³⁷.

Powyższy zapis sankcjonował zatem trwający w dalszym ciągu proces selekcji zbiorów. Zjawisko dotyczyło również otrzymanych w 1949 roku od Polonii Amery-

³² Pismo Ministerstwa Oświaty z dn. 25 marca 1946 r. w sprawie zaopatrzenia szkół powszechnych w książki do lektury. Dz. Urz. Min. Ośw. nr 2, poz. 61, nr 9, poz. 281 i nr 11, poz. 372.

³³ Zarządzenie Wewnętrzne Nr 12 Ministra Oświaty z dn. 5 listopada 1947 r. w sprawie Komisji Kwalifikującej Książki do Zakupu dla bibliotek szkolnych i powszechnych przez Ministerstwo Oświaty.

³⁴ H. Więckowska, *Grycz Józef*, w: *Słownik pracowników książki polskiej*, Warszawa-Łódź 1972, s. 300-301.

³⁵ E. Pawlikowska, J. Racięcka, *Janiczek Józef*, w: *Słownik pracowników książki polskiej. Suplement*, Warszawa-Łódź 1986, s. 78-79.

³⁶ APK, KOS w Kielcach 1945-50, sygn. 205, k. 11.

³⁷ Tamże, sygn. 205, k. 11.

kańskiej książek, które miały wzbogacić zasoby bibliotek szkolnych³⁸. Nadesłane wówczas w darze dzieła należały do klasyki literatury polskiej. Ich podziałem kierowało Ministerstwo Oświaty, które wysyłało książki do kuratoriów szkolnych na terenie całego kraju, a te przydzielały je poszczególnym szkołom. Najczęściej były to biblioteki szkolne liceów pedagogicznych. W województwie kieleckim komplety 18-19 książek otrzymały licea pedagogiczne w Staszowie, Szczekocinach, Jędrzejowie, Sandomierzu, Bodzentynie, Kozienicach, Pińczowie, Radomiu, Częstochowie, Ostrowcu Świętokrzyskim i w Kielcach.

Należy tu zaznaczyć, że przed wysyłką ofiarowane książki poddawane były ocenie przez Ministerstwo Oświaty. Wśród dopuszczonych do obiegu publikacji znalazły się np.: *Odprawa posłów greckich* J. Kochanowskiego, *Kordian* J. Słowackiego, *Poezje* A. Mickiewicza, *Wesele* St. Wyspiańskiego, *Chłopi* W. Reymonta, *Nowele* B. Prusa, *Ludzie bezdomni* i *Wierna rzeka* S. Żeromskiego, natomiast na tzw. indeksie umieszczono *Kościuszko pod Raclawicami* W. Anczyca, *Zemstę* A. Fredry, *Wybór poezji* M. Konopnickiej, *Pana Tadeusza* A. Mickiewicza, *Rozdziobią nas kruki, wrony* S. Żeromskiego czy *Dewajtis* M. Rodziewiczówny.

O zaostrzeniu kursu ideologicznego w stosunku do bibliotek szkolnych świadczył fakt, iż gromadzone w tych placówkach zbiory począwszy od grudnia 1950 roku miały być poszerzone o prenumeratę wydawnictw KC PZPR³⁹, natomiast w 1950 roku biblioteki pedagogiczne obsługujące głównie nauczycieli zobowiązane zostały do prenumeraty czasopism radzieckich i *Wielkiej encyklopedii radzieckiej*⁴⁰.

Wracając do obchodzonego w pierwszych powojennych latach „Święta Oświaty”, dodać należy, że z czasem zastąpiono je „Tygodniem Oświaty, Książki i Prasy”. W latach 1947-1949 obchody tego „Tygodnia” ściśle nawiązywały do postanowień „Dekretu o bibliotekach” z 1946 roku, co wyrażało się m.in. w stwierdzeniu dotyczącym „...prowadzenia jednolitej akcji kulturalnej za pomocą książki oraz umożliwienia każdemu obywatelowi korzystania ze zbiorów bibliotecznych”⁴¹.

Po 1949 roku proces upowszechniania książki oraz rozbudowy sieci bibliotek coraz silniej wiązano ze sferą polityki. W wydanym w 1950 roku przez KC PZPR okólniku dotyczącym obchodów „Tygodnia” już na wstępie stwierdzono, że jest to „wielka kampania polityczno-kulturalna”⁴². Odbywający się w dniach 1-7 maja 1950 roku „Tydzień Oświaty, Książki i Prasy”, którego hasło brzmiało: „Oświata, książka, prasa

³⁸ Tamże, sygn. 209, k. 36.

³⁹ Pismo Min. Oświaty z dn. 1 grudnia 1950 r. w sprawie prenumeraty wydawnictw KC PZPR dla bibliotek szkolnych. Dz. Urz. Min. Ośw. nr 23, poz. 301.

⁴⁰ Pismo Min. Oświaty z dn. 4 stycznia 1951 r. w sprawie zamówień prenumeraty czasopism radzieckich i W. Encyklopedii Radzieckiej dla powiatowych bibliotek pedagogicznych. Dz. Urz. Min. Ośw. nr 1, poz. 8.

⁴¹ APK, WRN w Kielcach, sygn. 754, k. 47. Instrukcja Biura Rad Narodowych Rady Państwa z 1 października 1947 r. dla terenowych rad narodowych w sprawie organizacji i funkcjonowania wojewódzkich, powiatowych i gminnych komitetów bibliotecznych.

⁴² APK, WRN w Kielcach, sygn. 764, k. 5.

walczą o trwałą pokój” miał na celu przede wszystkim popularyzację rozwoju oświaty, nauki i kultury socjalistycznej ZSRR, a dopiero na drugim miejscu wymieniono stały rozwój kulturalny Polski i innych krajów demokracji ludowej. W I punkcie cytowanego wyżej okólnika określono nadto następujące cele:

W Tygodniu Oświaty, Książki i Prasy przeciwstawimy ludobójczej „nauce” imperializmu, rozkładowi kultury burżuazyjnej – rozkwit pokojowej, humanitarnej kultury socjalistycznej. Umocnimy jeszcze silniej więź bratniej współpracy kulturalnej ze Związkiem Radzieckim przez szerokie spopularyzowanie i przyswojenie zdobyczy oświaty, przodującej świata literatury i prasy radzieckiej⁴³.

Z kolei w jego punkcie 3 zwrócono uwagę na wychowanie młodego pokolenia na dziełach klasyków marksizmu-leninizmu, ale i klasyków literatury polskiej⁴⁴. Gwarancją realizacji powyższych wytycznych były zalecenia wydawane przez administrację różnych szczebli. Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Kielcach pismem z 27 kwietnia 1949 roku poleciło podległym administracyjnie jednostkom nadzór nad zaopatrzeniem wszystkich bibliotek szkolnych powiatu kieleckiego w dział książek marksistowskich⁴⁵. Przywołane tutaj niektóre z zadań „Tygodnia”, jak np. podniesienie poziomu oświatowo-kulturalnego mas pracujących, z jednej strony miało wydźwięk pozytywny, z drugiej jednak narzucenie całemu społeczeństwu „jedynie słusznej ideologii” i realizowanie w tym duchu upowszechnienia książki budzi sprzeciw również dzisiaj.

W związku z obchodami „Tygodnia Oświaty, Książki i Prasy” na konferencjach bibliotecznych, odbywających się w latach 1949-1950, obok zagadnień fachowych dotyczących roli biblioteki i bibliotekarza w całokształcie polityki Okręgu Szkolnego w Kielcach, podnoszono też sprawy stanu bibliotekarstwa w ZSRR czy udziału bibliotek w ogólnym dążeniu ku socjalizmowi⁴⁶. Z kolei Referat Bibliotek KOS w swoich sprawozdaniach podkreślał dużą aktywność bibliotek szkolnych w organizacji omawianej imprezy. Urządzanie w szkołach podstawowych i średnich wystaw książek, odczytów, uroczystych akademii, czy też zbiórek ulicznych, w których brała udział młodzież szkolna i nauczycielstwo – to tylko niektóre z przykładów angażowania się szkolnych placówek bibliotecznych w upowszechnianie książki i czytelnictwa.

Sprawozdania napływające ze wszystkich powiatów do Wojewódzkiego Komitetu „Tygodnia Oświaty, Książki i Prasy” działającego przy Prezydium WRN w Kielcach zawierały szczegółowe informacje o jego przebiegu wraz z liczbą towarzyszących mu okolicznościowych imprez⁴⁷. W związku z tymi obchodami np. w Ostrowcu zwiększyła się liczba zbiorów w bibliotekach publicznych i szkolnych, ponieważ

⁴³ Tamże, sygn. 764, k. 5.

⁴⁴ Tamże, sygn. 764, k. 7.

⁴⁵ APK, Powiatowa Rada Narodowa w Kielcach, sygn. 6, k. 50.

⁴⁶ APK, KOS w Kielcach 1945-50, sygn. 205, k. 1-13.

⁴⁷ APK, WRN w Kielcach, sygn. 33, k. 1-141.

Zarząd Miejski sfinansował zakup 300 książek do Miejskiej Biblioteki Publicznej oraz 100 do bibliotek szkolnych⁴⁸. Z kolei w Radomiu w omawianym czasie zanotowano wzrost liczby czytelników o 50%⁴⁹.

Do pojawiających się w latach pięćdziesiątych XX wieku wyników czytelnicy, osiągniętych przez biblioteki publiczne i szkolne, należy podchodzić z ostrożnością. Oczekiwanie władz zwierzchnich, zarówno oświatowo-kulturalnych, jak i politycznych, co do swoistego „bicia rekordów” w tym zakresie przez placówki biblioteczne powodowało, że w nadsyłanych sprawozdaniach dotyczących przebiegu imprez czytelniczych nie zawsze zawarte tam dane były zgodne ze stanem rzeczywistym. Przypuszczenie to potwierdza w sposób pośredni bądź bezpośredni analiza zachowanych materiałów archiwalnych. Zjawisko podawania nieprawdziwych informacji odnotowano w 1956 roku w powiecie kozienskim, a dotyczyło Ogólnopolskiego Konkursu Czytelników Wiejskich. Bibliotekarz sporządzający sprawozdanie z jego przebiegu – najprawdopodobniej kierownik Powiatowej i Miejskiej Biblioteki Publicznej w Kozienskich, stwierdził, że czytelnicy niechętnie zgłaszają się do konkursów, a cały ciężar ich przeprowadzenia spoczywa na bibliotekarzach, którzy „...w przypadku niepodołania zobowiązaniom bronią się danymi fikcyjnymi”⁵⁰. W jego dalszym fragmencie wskazano, iż powinno zatem zniknąć przeświadczenie o 100% zasięgu konkursu.

Rysem charakterystycznym ówczesnego życia, nie tylko gospodarczego, było współzawodnictwo pracy. Przeniesione na grunt bibliotekarstwa, zwłaszcza publicznego, miało przyczynić się do „budzenia socjalistycznej świadomości szerokich mas obywateli i budowania naukowego poglądu na świat”⁵¹. Jego zadaniem była też mobilizacja wszystkich bibliotekarzy do pracy na rzecz realizacji ideałów socjalistycznych wśród młodego pokolenia⁵².

W materiałach archiwalnych zawarto liczne przykłady współzawodnictwa pracy bibliotek publicznych⁵³, natomiast w przypadku bibliotek szkolnych nie odnotowano informacji na ten temat. Głównym zadaniem tych placówek była bowiem pomoc w realizacji procesu dydaktyczno-wychowawczego szkoły. Niemniej jednak w dokumentach z kontroli bibliotek gminnych i punktów bibliotecznych, które w latach pięćdziesiątych ubiegłego wieku przeprowadzano w różnych powiatach województwa kieleckiego, natrafiamy również na biblioteki szkolne. Brały one aktywny udział, wspólnie z bibliotekami publicznymi, w urządzaniu wystaw książek, co miało miej-

⁴⁸ Tamże, sygn. 33, k. 43

⁴⁹ Tamże, sygn. 33, k. 35.

⁵⁰ APK, Prezydium WRN (dalej: PWRN) w Kielcach, Wydział Kultury, sygn. 651, k. 36.

⁵¹ APK, Wojewódzka Biblioteka Publiczna (dalej: WBP) w Kielcach, sygn. 437, k. 2.

⁵² APK, PWRN w Kielcach, Wydział Kultury, sygn. 39, k. 22.

⁵³ G. Gulińska, *Biblioteki publiczne w Polsce w latach 1945-1955 – od autonomii do centralnie sterowanego obiegu książek (na przykładzie województwa kieleckiego)*, w: *Międzynarodowa konferencja naukowa „Książka, biblioteka, informacja – między podziałami a wspólnotą”*, Kielce – Wólka Milanowska 11-12.04.2006 (w druku).

sce w latach 1951-1952 w kilku powiatach: opatowskim⁵⁴, opoczyńskim⁵⁵, buskim⁵⁶, starachowickim⁵⁷, radomskim⁵⁸. W tym samym czasie w powiecie kozienickim wskazywano na konieczność utworzenia szerokiego frontu społecznego współdziałającego z bibliotekami publicznymi na rzecz rozwoju czytelnictwa. Biblioteki szkolne, następne w kolejności po placówkach publicznych – wraz z nauczycielstwem i aktywnym czytelnictwem – miały odegrać w tym procesie pierwszoplanową rolę⁵⁹.

W analizowanych sprawozdaniach znajdowały się również informacje dotyczące selekcji książek, które w latach 1950-1956 były nadal przeprowadzane zarówno w publicznych, szkolnych, jak i innych typach bibliotek. Przykładowo, w powiecie kozienickim w 1952 roku dokonano selekcji zbiorów nie tylko w 13 bibliotekach gminnych, ale też 58 bibliotekach szkolnych⁶⁰.

W imprezach propagandowych towarzyszących obchodom „Tygodnia” czynny udział, jak już wcześniej wskazywano, brała młodzież szkolna. W 1954 roku młodzież województwa kieleckiego włączono do akcji obnośnego kolportażu, który odbywał się pod hasłem „Każdy uczeń rozprowadza w Dniach Oświaty, Książki i Prasy 1 książkę”⁶¹. Uczniowie uczestniczyli także w zmegafonizowanych kiermaszach książek w Kielcach, Radomiu, Ostrowcu, Starachowicach oraz odwiedzali tamtejsze księgarnie⁶².

Referat Bibliotek przy Wydziale Oświaty Prezydium WRN w Kielcach sprawujący nadzór i opiekę nad bibliotekami szkolnymi i pedagogicznymi podsumował w 1954 roku stan czytelnictwa oraz upowszechnienie książki i prasy w województwie. Od 1950 roku, oprócz wizytatora K. Rzepeckiego, pracował tam również S. Adamczyk oraz referentka⁶³. Referat sprawował nadzór nad siecią bibliotek publicznych w województwie, swoją działalnością obejmował również 1700 bibliotek szkół podstawowych, 11 bibliotek liceów pedagogicznych, 44 biblioteki szkół średnich ogólnokształcących oraz 1 Centralną Bibliotekę Pedagogiczną⁶⁴. Należy podkreślić, że dorobek X-lecia Polski Ludowej w zakresie bibliotek szkolnych na dzień 30 listopada 1954 roku wyrażał się prawie 100% ich obecnością w szkołach podstawowych województwa kieleckiego (w porównaniu do r. szk. 1945/46 zanotowano wzrost o 70%), natomiast w szkołach średnich ogólnokształcących wyniósł w przybliżeniu 58%, a zatem o około 8 punktów procentowych przekroczył liczbę szkół, które takimi placówkami dysponowały tuż po wojnie⁶⁵.

⁵⁴ APK, PWRN w Kielcach, Wydział Kultury, sygn. 524, k. 174.

⁵⁵ Tamże, sygn. 616, k. 9.

⁵⁶ Tamże, sygn. 39, k. 9.

⁵⁷ Tamże, sygn. 39, k. 10.

⁵⁸ Tamże, sygn. 39, k. 10.

⁵⁹ Tamże, sygn. 519, k. 124.

⁶⁰ Tamże, sygn. 519, k. 118.

⁶¹ Tamże, sygn. 650, k. 32.

⁶² Tamże, sygn. 650, k. 32.

⁶³ APK, KOS w Kielcach 1945-50, sygn. 203, k. 10.

⁶⁴ APK, PWRN w Kielcach, Wydział Kultury, sygn. 237, k. 1 oraz sygn. 310, k. 1.

⁶⁵ Przynotowane tutaj wielkości są wynikiem porównania liczby bibliotek szkolnych w r. szk. 1945/46 oraz w dn. 30.11.1954 r. Zob. przypis 12.

Księgozbiory szkolne zniszczone w czasie wojny prawie w 90% w 1954 roku na omawianym tutaj terenie liczyły już 1 mln egzemplarzy⁶⁶.

Reasumując, należy stwierdzić, że realizowana w totalitarnym państwie, jakim była stalinowska Polska, polityka biblioteczna, obok poprawy ogólnych warunków pracy bibliotek szkolnych, a przede wszystkim zapewnienia im podstaw organizacyjno-finansowych oraz kadrowych, wykazywała też – zwłaszcza po 1949 roku – silne funkcje kontrolne. Zawłaszczenie naczelnych władz bibliotekarskich przez ówczesny aparat polityczny, czuwanie nad czystością ideologiczną księgozbiorów szkolnych, przedkładanie kształcenia ideologicznego bibliotekarzy nad ich przygotowaniem zawodowym⁶⁷, włączanie uroczystości społeczno-politycznych do kanonu imprez czytelniczych – to tylko niektóre z przykładów świadczących o przedmiotowym traktowaniu książki i biblioteki przez komunistyczny system władzy.

Opisane wyżej zjawiska związane z upowszechnieniem książki i czytelnictwa wpisywały się w obowiązujący, zwłaszcza w latach pięćdziesiątych XX wieku, polityczny scenariusz. Te i inne procesy związane z funkcjonowaniem książki i biblioteki w okresie PRL-u wymagają zatem dalszych, pogłębionych studiów historyczno-bibliologicznych.

SCHOOL LIBRARIES IN THE KIELCE PROVINCE IN THE YEARS 1944-1956 IN THE LIGHT OF THE CULTURAL POLICY OF THE STATE

Summary

The article presents the state of school libraries in the Kielce Province in the first post-war decade. The German invader destroyed about 90% of school libraries. After 1945 the remaining libraries were integrated in the process of restoration and development. The cultural policy, realised in the years 1944-1949 by the state authorities, assured the organisational, legal, financial and personnel base and housing. However, the growing political indoctrination in the sphere of librarianship in the 1950s was manifested by such negative developments as the appropriation of chief librarian authorities by the contemporary political apparatus, ideological selections of libraries or the inclusion of sociopolitical ceremonies to the canon of library events.

⁶⁶ APK, PWRN w Kielcach, Wydział Kultury, sygn. 310, k. 1.

⁶⁷ Por. APK, PWRN w Kielcach, Wydział Kultury, sygn. 315, k. 1. Taką kolejność w szkoleniu bibliotekarzy uwidocznił w sprawozdaniu Wydziału Kultury Prezydium WRN w Kielcach dotyczącym stanu bibliotek i czytelnictwa w województwie kieleckim w 1955 r. Informacja o szkoleniu ideologicznym bibliotekarzy zatrudnionych w powiatowych i miejskich bibliotekach publicznych w województwie kieleckim znalazła się też w sprawozdaniu Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej w Kielcach o działalności placówek kulturalno-oświatowych za lata 1949-1956. Zob. APK, PWRN w Kielcach, Wydział Kultury, sygn. 266, k. 150.